

De toekomst van duurzaam dierplaagbeheer stadsnatuurbeheer in Amsterdam en Rotterdam

Tekst: Albert Weijman, KAD, Jan Buijs, GGD Amsterdam en André de Baerdemaeker, Bureau Stadsnatuur

Stadsnatuurbeheer staat de laatste jaren steeds meer in de belangstelling. En toch is duurzaam dierplaagbeheer er nog geen integraal onderdeel van. Gemeenten formuleren ieder voor zich beleid rondom dierplaagproblematiek. De toekomst biedt mogelijkheden voor nieuw aanzien, samenwerking en een centrale aanpak.

Stadsnatuur en dierplaagbeheer

De groeiende belangstelling voor stadsnatuur is een in meerdere opzichten verheugende ontwikkeling. Die belangstelling is vooral te danken aan het pionierswerk van stadsecologen. Zo publiceerden Martin Melchers en Geert Timmersmans in 1991 het boek *Haring in het IJ, de verborgen dierenwereld van Amsterdam*. In 2015 verscheen *Het Amsterdamse Beestenboek*. In 2018 ging de bioscoopfilm *De Wilde Stad*, met Amsterdam als plaats van handeling, in première. Maar ook de stad Rotterdam staat al jarenlang in de belangstelling van stadsnatuurmakers en -beheerders. Die belangstelling wordt succesvol gevoed door het Natuurhistorisch Museum en het Bureau Stadsnatuur. In 2014 publiceerde Jelle Reumer het boek *Wildpark Rotterdam, de stad als natuurgebied*. Een mijlpaal is het verschijnen van het tweetalige *Stadsnatuur maken* in 2017. Dit inspirerende boek breekt een lans voor natuurinclusief ontwerpen, bouwen en beheren van steden.

Goede voorlichting kan ervoor zorgen dat inwoners een enkele rat niet direct als een plaag zien, maar als onderdeel van de stadsnatuur. Foto: Jan Buijs

De nadruk ligt daarbij op door mensen 'gewenste' natuur en dat is natuur die ons bekoort en niet schaadt zoals 'ongewenste' natuur dat wel doet. Die natuur noemen we onkruid en ongedierte. Traditioneel houden onkruid- en ongediertebestrijders zich bezig met het beheer van ongewenste natuur. De toepassing van bestrijdingsmiddelen, biociden, is inmiddels aan banden gelegd. Biociden worden wettelijk, en steeds strenger, toegelaten. Bestrijdingstechnici zijn verplicht om te werken volgens de principes en de praktijk van Integrated Pest Management (IPM). Bij IPM is de toepassing van biociden een laatste redmiddel, wanneer preventie en alternatieve methoden geen soelaas bieden bij het beheer van overlast door de stadsnatuur.

En toch is duurzaam dierplaagbeheer geen logisch, en dus integraal, onderdeel van het beheer van de natuur in de stad. Integraal beheer betekent het versterken van de stedelijke biodiversiteit en het verminderen van kansen die mensen, meestal onbewust, aan plaagdieren bieden. Plaagdieren zijn dieren die het als cultuurvolgers erg naar de zin hebben in de nabijheid van mensen. Mensen, die hen van overvloedig voedsel en geschikte verblijfsruimten voorzien. Ook van insecten, zoals muggen, vliegen, wespen, kakkerlakken en zilvervisjes, ervaren mensen overlast. Feitelijk zijn plaagdieren superdieren binnen het biotoop dat we stadsnatuur zijn gaan noemen. En dus is dierplaagbeheer het hart van het stedelijke natuurbeheer. Toch is de vertaling van stadsecologie naar duurzaam gemeentelijk dierplaagbeheer nog lang niet gemeengoed.

Beleid stadsnatuurbeheer

Amsterdam en Rotterdam zijn, als de grootste steden van Nederland, als geen ander bekend met de uitdagingen van het stadsnatuurbeheer. Qua beleid gaan beide steden hier ieder op een eigen manier mee om.

Amsterdam heeft sinds 2008 beleid ontwikkeld dat de beheersing van oorzaken van dierplagen centraal stelt. In 2016 heeft de gemeenteraad het beleid in de Agenda Dieren laten uitwerken: dierplagen moeten zoveel mogelijk voorkomen worden door het aanpassen van de openbare ruimte. Daarnaast wordt ingezet op het creëren van een rijkere biodiversiteit.

De gemeente Rotterdam heeft ten aanzien van natuurbeheer tot op heden geen grote ambities getoond. Verder dan de in 2014 gepresenteerde Natuurkaart Rotterdam, waarin de voornaamste groene structuren van de stad zijn opgetekend, is het niet gekomen. Als belangrijkste speerpunt staat te lezen: "Op basis van deze Natuurkaart [...] zal de gemeente het areaal waar natuurlijk beheer wordt toegepast vergroten." Op welke wijze en in welke mate dit gerealiseerd zou moeten worden, werd - nog niet - vermeld.

In 2015 nam de Rotterdamse gemeenteraad de Nota Dierenwelzijn aan. Dat document had een nogal brede lading waarin uiteenlopende aspecten van het gemeentelijk beleid, die alle betrekking hadden op de omgang met dieren, aan bod kwamen. Er was één pagina ingeruimd voor plaagdieren, of zoals ze in de nota keurig genoemd werden: overlastgevende dieren. De ambitie van de gemeente is er helder verwoord: van dierplaagbestrijding naar dierplaagbeheersing. Er werd een beleidskader opgesteld om deze ambitie te kunnen realiseren.

Stadsduiven

In sommige gevallen kan alleen voorlichting er al voor zorgen dat de aanwezigheid van dieren kan worden geaccepteerd en er van een plaag geen sprake meer is. Plaagdieren worden daarna ervaren als een normaal onderdeel van de stadnatuur. Een goed voorbeeld van deze aanpak is de omgang met stadsduiven. Zo worden

stadsduiven in Amsterdam niet meer namens de gemeente gevangen. Op de langere termijn heeft het meer effect als eigenaren van gebouwen duiven weren en als er veel minder wordt gevoerd.

Waar Rotterdam in voorbije jaren veel inzet pleegde op het vangen en doden van stadsduiven, gaat dat er tegenwoordig diervriendelijker aan toe. Na publieke en politieke verontwaardiging over de grote aantallen duiven die werden omgebracht, zonder dat de populatie noemenswaardig in omvang afnam, werd overgestapt op een andere strategie. Er staan tegenwoordig duiventillen in het centrum van de stad die de duiven aan zich binden. Deze aanpak werd overgenomen uit Basel, waar duiventillen in combinatie met preventieve en werende maatregelen werden ingezet. De vogels worden bij de til van voedsel voorzien en ze hebben er broedgelegenheid, waardoor geboorteregulatie mogelijk is. Alle betrokkenen erkennen dat deze aanpak verre van waterdicht is, maar de aan-

Door voorlichting moeten inwoners ontmoedigd worden om duiven te voeren. Dit scheelt niet alleen in de duivenoverlast, maar er blijft ook minder voedsel voor ratten liggen.

Het plaatsen van duiventillen (hier bij het Stadhuisplein in Rotterdam) kan een onderdeel zijn van de aanpak van duivenoverlast. Foto: Gemeente Rotterdam

Eikenprocessierupsen op locaties waar veel mensen voorbij komen kunnen voor overlast zorgen. Foto: Jan Buijs

wezigheid van duiven in winkelstraten is wel afgenomen (maar niet nul) en de gezondheid van de duiven is verbeterd.

Stadsratten

Vroeger kon rattenoverlast buitenshuis met rattengif, kortstondig, worden opgelost. Mensen konden daardoor steeds opnieuw worden gerustgesteld. Die strategie had tot gevolg dat de noodzaak om de oorzaak van de overlast goed aan te pakken niet door iedereen werd ingezien. Vandaag de dag groeit de bewustwording dat een blijvende oplossing alleen mogelijk is wanneer het bevorderen van 'bed and breakfast' voor ratten wordt tegengegaan. Ratten zijn indicatoren voor overige, ongunstige, factoren.

Het aantal meldingen van bruine ratten in Rotterdam nam de afgelopen jaren toe. Vooral in 2016 werd een piek in de meldingsstatistiek geconstateerd. Deze piek volgde op een jaar waarin door de gemeente niet meer met biociden werd gewerkt en hing samen met een toename in media-aandacht voor rattenoverlast. De termen 'rattenplaag' en 'Ratterdam' kwamen veelvuldig in krantenkoppen voorbij. Enkele voortvarende actiegroepen kwamen in het geweer om de gemeente tot actie te manen. Dat had effect, want in 2017 stelde de gemeenteraad het Actieplan Rattenoverlast Rotterdam vast. Of de toename in meldingen samenhang met een daadwerkelijke toename van de populatie bruine ratten is niet onafhankelijk getoetst. Uit de gemeentelijke database bleek dat het aantal meldingen van ratten in woningen niet is toegenomen. Dit is wellicht een betrouwbaardere graadmeter voor de overlast omdat bewoners ratten in huis vrijwel altijd melden. Veel van de overige meldingen hadden betrekking op waarnemingen

Een hoge biodiversiteit in de stad zorgt ervoor dat diersoorten elkaar kunnen reguleren, zoals bijvoorbeeld koolmezen de rupsenpopulatie.

van bruine ratten in de buitenruimte. Het is mogelijk dat de alertheid en meldingsbereidheid van het publiek in 2016 groter was door een toegenomen belangstelling voor het 'rattenprobleem'. Er bestaan enkele hotspots in Rotterdam waar een hardnekkige rattenoverlast heerst, zoals het marktplein aan het Afrikaanderplein in Rotterdam-Zuid. Hiervoor was relatief veel aandacht in de media. Het is denkbaar dat het publiek daardoor werd aanzegget tot het doen van extra meldingen.

In Amsterdam kunnen dierplagen in de openbare ruimte steeds makkelijker gemeld worden met de smartphone of computer via een topografische kaart en een foto. Het Meldpunt Openbare Ruimte Amsterdam (MORA) maakt dat mogelijk. De meldingen komen terecht bij de afdeling Dierplaagbeheersing waar bewoners ook terecht kunnen voor hulp bij rattenoverlast en voor informatie over andere 'lastige' beestjes in en om huis. De rattenoverlast in huis wordt door gemeentelijke bestrijders behandeld. Het aantal meldingen via MORA is in de afgelopen jaren flink toegenomen. Het aantal meldingen waarna huisbezoek noodzakelijk werd geacht, neemt in mindere mate toe. Dat komt zeer waarschijnlijk toch doordat er nog steeds veel voedselafval beschikbaar is en er onder huizen en in het groen veel schuilplekken blijven. Wat ook mee kan spelen is dat het in de stad steeds warmer wordt. Het analyseren van kaarten met rattenmeldingen geeft een duidelijk verband aan met de ouderdom van wijken en huizen en de nabijheid van groen. Verspreidingsinformatie uit geografische informatiesystemen (GIS) wordt tussen stadsafdelingen gedeeld. GIS-informatie stelt buurtcoördinatoren in staat om op basis van een duidelijk meetbaar beeld alle mogelijke partijen in een buurt bij de oplossing van de problemen te betrekken. De maatregelen bestaan meestal uit gericht schoonmaken, voorlichting geven over wat te doen met voedselafval, de huizen verbeteren en groen zodanig snoeien dat het schoon te maken is en minder direct tegen woningen aan groeit.

Balans

Een stad is één grote driedimensionale lappendeken van gebieden met woon-

blokken, tuinen, bedrijven, parkjes, wegen et cetera. Deze lappendeken is ontstaan zonder een duidelijk masterplan. Binnen die gebieden vinden dieren, zoals bruine ratten, mooie plekken met een ruim aanbod van voedsel.

Samen met stadsecologen zal een betere balans tussen natuurinclusieve en natuurexclusieve elementen zorg kunnen dragen voor minder overlast en een hoge biodiversiteit. Als er meer soorten dieren in de stad leven kunnen die elkaar ook beïnvloeden en reguleren, zodat de tussenkomst van bestrijders op termijn minder vaak nodig is.

Daar waar stadsduiven worden gegeten door slechtvalken, waar de bunzing samen met de kerkuil jaagt op de bruine rat en waar processies van jeukgevend rupsen door een legertje parasitaire insectensoorten en met hulp van koolmezen in toom worden gehouden, zullen dieren veel minder snel als plaagsoort worden betiteld. Ook de aanwezigheid van enkele ratten buiten gebouwen en 'in het groen' wordt na goede voorlichting niet meer als een plaag beschouwd.

De nabije toekomst

Het overheidsbeleid op het gebied van plaagdieren is nog steeds versnipperd over een aantal ministeries. Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat houdt zich bezig met natuurbeheer en dierwelzijn, Infrastructuur en Waterstaat met biociden, Volksgezondheid, Welzijn en Sport met veterinaire- en volksgezondheid, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties met gemeentelijke taken en volkshuisvesting.

Kleine predatoren, zoals deze hermelijn, kunnen in de stad een bijdrage leveren aan het beheersen van muizen- en rattenpopulaties. Foto: Romuald Cisakowski

De motie Jacobi van december 2014 roept de regering op om aan die versnippering een einde te maken.

Naar verwachting treedt de nieuwe Omgevingswet in 2021 in werking. Er valt veel voor te zeggen om het integraal stadsnatuurbeheer binnen dat kader eens goed te gaan regelen. Hoopgevend is het recente initiatief van het Centre for Sustainable Animal Stewardship (CenSAS), een samenwerkingsverband van de Universiteiten van Utrecht en Wageningen, dat zich sterk maakt voor de landelijke samenwerking van betrokken partijen. De toepassing van onder meer het begrip intrinsieke waarde (Wet Dieren 2011, artikel 3.1 en Wet natuurbescherming 2017, artikel 1.10 lid 1) op plaagdieren is aan de orde als basis voor een respectvolle en zorgvuldige omgang met dieren die door mensen worden gewaardeerd of juist niet.

De tijd is dus rijp voor een nieuwe positionering van duurzaam dierplaagbeheer. Van perifeer naar centraal en, door wet- en regelgeving geborgd, weer terug naar de periferie. Met alle voordelen voor de status van een nog steeds ondergewaardeerd vakgebied. Gestructureerde samenwerking zal, als voorbeelden, kunnen gaan leiden tot een landelijk afgestemde aanpak van ratten- en duivenproblematiek. De instelling van een Nationale Raad voor Duurzaam Dierplaagbeheer. De ontwikkeling van een hbo-opleiding Preventiedeskundige, als brugfunctie tussen stadsecologen en bestrijdingstechnici. En last but not least, de instelling van de leerstoel Duurzaam Dierplaagbeheer. Al deze initiatieven kunnen duurzaam plaagdierbeheer in Nederland nieuw aanzien geven. Met het oog op de nabije toekomst! ●

Summary

Today, the strategies and practise of sustainable pest control are well developed. Reduction of the application of biocides is the environmental objective, in addition to public health and animal welfare. The words weeds and vermin are still in everyday use. Yet, as considered from a biological point of view, weeds and vermin are an integral, successful part of urban biodiversity. In fact, weeds and vermin are superplants and superanimals, that thrive in the presence of food and shelter offered by humans and they are, the other way around, food for predators. And yet, pest control is still a peripheral, curative activity and not a preventive, integral part of urban nature management. The authors advocate dedicated directives, to be implemented by local and national governments. Establishment of a National Committee on Sustainable Pest Control is an example. New environmental legislation (Omgevingswet) another.

Bronnen

1. Adrichem, Marjolein H.C. van, Jan A. Buijs, Paul W. Goedhart & Jana Verboom, 2013. Factors influencing the density of the brown rat (*Rattus norvegicus*) in and around houses in Amsterdam. *Lutra* 56 (2): 77-91.
2. Baerdemaeker, A. de, M. Grutters, W. Moerland, G. Bakker, R. Andeweg & N. de Zwarte, 2016. Weten wat er leeft in stad en haven: stadsecologie in Rotterdam. *De Levende Natuur* 117(4): 145-150.
3. Haag-Wackernagel D., 1995. Regulation of the street pigeon in Basel. *Wildl. Soc. Bull.* 23: 256-260.
4. Nijboer, A. 2017. Nieuwe Wet Natuurbescherming – Intrinsieke waarde natuur wettelijk verankerd. *ROMagazine* 35(3): 42-45.
5. Poel, J.L. van de, A. de Baerdemaeker, G. Bakker, W. Moerland & N. de Zwarte, 2015. Rotterdam - pp 155-178 in: Kelcey, J.G. (Ed.). *Vertebrates and Invertebrates of European Cities: Selected Non-Avian Fauna (Part I Vertebrates)*. Springer-Verlag, New York.
6. Reumer, J.W.F., 2014. Wildpark Rotterdam – de stad als natuurgebied. *Historische Uitgeverij, Groningen*.
7. Vink, J., P. Vollaard & N. de Zwarte, 2017. *Stadsnatuur maken*. Nai010 Uitgevers, Rotterdam.
8. Weijman, A., J.W.F. Reumer & N. de Zwarte, 2017. *Stadsnatuur en natuurinclusief plaagdierbeheer*. *DIERPLAGEN Informatie*, 20(4), 20-21.